

COMPLEXUL MUZEAL NAȚIONAL „MOLDOVA” IAȘI
MUZEUL DE ISTORIE A MOLDOVEI

CERCETĂRI ISTORICE
(SERIE NOUĂ)

AD MEMORIAM SORIN IFTIMI

XLI
2022

IAȘI
2022

COMITETUL DE REDACȚIE

Senica ȚURCANU (redactor șef)
Costică ASĂVOAIE
Ioan IAȚCU
Tamalia-Elena MARIN
Adriana MIRON (secretar de redacție)
Cosmin NIȚĂ
Loredana SOLCAN

Traduceri revizuite/realizate

Simona POSTOLACHE

Copertă și DTP

Cătălin HRIBAN

Adresa redacției

Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași
Muzeul de Istorie a Moldovei
Piața Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1
Iași, RO-700028
Telefon: 04 0232218383
Fax: 04 0332408166
e-mail: cercetari.istorice@yahoo.com

ISSN 1453-3960

EDITURA PALATUL CULTURII

Iași

SUMAR
SOMMAIRE – CONTENTS – INHALT

ABREVIERI / Abbreviations – Abreviations – Abkürzungen	5
Sorin Iftimi, la un an de la trecerea în veșnicie. Gânduri despre un coleg drag (Ioan IAȚCU)	11
Senica ȚURCANU, New discoveries in old collections: a “Double Janus” anthropomorphic vessel discovered at Trușești / Noi descoperiri în vechi colecții: un vas antropomorf de tip „Dublu Janus” descoperit la Trușești	23
Ting AN, Mădalin-Cornel VĂLEANU, Huan REN, Yan XIANG FU, Luoya ZHU, The Yangshao Culture in China. A short review of over 100 years of archaeological research (I) / Cultura Yangshao din China. Scurt istoric a peste 100 de ani de cercetare arheologică (I)	53
Ioan IAȚCU, Tamilia-Elena MARIN, Descoperiri romane de pe valea Prutului: O reprezentare în bronz a zeiței Venus / Roman discoveries in the Prut Valley: A bronze representation of the goddess Venus	87
Celina GORA, Nicoleta CABA, Filip CIOBĂNAȘU, Valorificare prin cercetare și conservare: Cazul ansamblului de la Hilișeu-Crișan, județul Botoșani / Valorization through research and preservation. The case of the ensemble of Hilișeu- Crișan, Botoșani county	101
Voica-Maria PUȘCAȘU, Comentarii și observații privind rezultatele cercetărilor efectuate de arheologul Vlad Zirra în anul 1963 la mănăstirea Dragomirna / Comments and observations concerning the results of research carried out by archaeologist Vlad Zirra in 1963 at Dragomirna Monastery	113
Eduard RUSU, Muzica și puterea politică – o abordare conceptuală / Music and political power – A conceptual approach	133
Violeta-Anca EPURE, Stat și societate la Dunărea de Jos în percepția consulilor și voiajorilor francezi prepașoptiști. Fragmente de viață politică de la finele veacului al XVIII-lea și până la 1812 (I) / Etat et société au Bas Danube dans la vision des consuls et de voyageurs français avant 1848. Fragments de vie politique de la fin du XVIIIème siècle jusqu’a 1812 (I)	155

Minola IUTIȘ, Răscoala din 1784 condusă de Horea, Cloșca și Crișan reprezentată în pictura românească din Muzeul de Artă din Iași / <i>The 1784 uprising lead by Horea, Cloșca and Crișan represented in the Romanian painting of the Art Museum in Iași</i>	175
Ștefan S. GOROVEI, Artur Gorovei, Neculai Beldiceanu. Artistul și omul. Un manuscris inedit / <i>Arthur Gorovei, Nicolas Beldiceanu. L'artiste et l'homme. Un manuscrit inédit</i>	187
Narcis Dorin ION, Neobosita victorie asupra trecutului. Convorbiri cu Olga Racoviță / <i>The relentless victory over the past. Conversations with Olga Racoviță</i>	225
Corneliu CIUCANU, Considerații privind România și problema Basarabiei în perioada interbelică / <i>Considerations regarding Romania and the issue of Bessarabia during the Interwar period</i>	257
Cristian SANDACHE, Școala românească în timpul guvernării legionare. Ministeriatul lui Traian Brăileanu. Secvențe / <i>The Romanian school during the Legionary governance. Traian Brăileanu's ministry. Sequences</i>	291
Remus TANASĂ, Siruni, fondul de la Arhivele Naționale și Securitatea / <i>Siruni, the National Archives fund and the Securitate</i>	299

Obituaria

ION T. NICULIȚĂ (27. 05. 1939 – 2. 01. 2022) (Alexandru BERZOVAN)	309
---	-----

Recenzii și note de lectură

Nicolae URSULESCU, <i>Civilizația Cucuteni și ariile culturale învecinate. O retrospectivă bibliografică</i> , Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2022, 591 p. și 11 figuri. (Maria-Cristina CIOBANU)	313
Adela KOVÁCS, Alexandru NECHIFOR, Constantin APARASCHIVEI, <i>Frumusețea transpusă în lut. Catalogul statuetelor antropomorfe cucuteniene din Muzeul Județean Botoșani</i> , Editura Mega, Cluj-Napoca, 2021, 380 p. (Senica ȚURCANU).....	317
Mugur ANDRONIC, <i>Fortificațiile Bucovinei de-a lungul timpului</i> , Suceava, 2021, 185 p. + 44 de ilustrații (Costică ASĂVOAIE).....	320
Narcis Dorin ION, <i>Florica. Vatra Brătienilor</i> , Muzeul Național Brătianu, Ștefănești, 2020, 420 p. (Iulian PRUTEANU-ISĂCESCU).....	323

COMENTARIU ȘI OBSERVAȚII PRIVIND REZULTATELE CERCETĂRILOR EFECTUATE DE ARHEOLOGUL VLAD ZIRRA ÎN ANUL 1963 LA MĂNĂSTIREA DRAGOMIRNA¹

Voica-Maria PUȘCAȘU²

Cuvinte cheie: *mănăstirea Dragomirna, Mitropolitul Anastasie Crimca, Luca Stroici, necropolă, cercetare arheologică*

Keywords: *Dragomirna Monastery, Metropolitan Anastasie Crimca, Luca Stroici, necropolis, archaeological research*

După campania fructuoasă de cercetări arheologice efectuată la Mănăstirea Galata din Iași³ în primăvara anului 1963, arheologul Vlad Zirra și-a concentrat atenția asupra unui alt obiectiv medieval important. Este vorba de Mănăstirea Dragomirna.

Din păcate – așa cum am specificat și cu alt prilej – rezultatele cercetărilor au rămas inedite, păstrându-se doar sub forma unui referat intern în Arhiva Direcției Monumentelor Istorice (astăzi Institutul Național al Patrimoniului), astfel încât descoperirile de acolo au rămas necunoscute timp de aproape 50 de ani. În anul 2009, arheologul Gh. I. Cantacuzino – cel care i-a succedat lui Vlad Zirra la conducerea cercetărilor arheologice de la Mănăstirea Dragomirna – a publicat un amplu articol privind lucrările de specialitate de acolo, articol în care citează pasaje importante din raportul predecesorului său și publică integral, și în premieră, un material neterminat, redactat tot de arheologul Vlad Zirra cu același subiect (material pe care îl vom numi în continuare „*Text adjacent*”). Acest din urmă menționat text este semnificativ – din

¹ Acest articol se înscrie într-o mini-serie de materiale dedicate memoriei arheologului Vlad Zirra și lucrărilor sale de cercetare arheologică privind epoca medievală, rămase nepublicate, la Mănăstirile Galata din municipiul Iași, Dragomirna de lângă municipiul Suceava și Slatina, jud. Suceava. Textul redactat de subsemnata a fost prezentat sub formă de comunicare *on line* în cadrul Simpozionului „Anastasie Crimca – 393 de ani de la trecerea în Veșnicie”, organizat la 19 ianuarie 2022 de Mănăstirea Dragomirna.

² Cercetător independent, BUCUREȘTI.

³ Pentru cercetările arheologice efectuate în anul 1963 la Mănăstirea Galata din Iași, vezi Voica Maria Pușcașu, *Descoperirile arheologice de la Galata din anul 1963*, în *CercIst*, XL, 2021, p. 145-172.

punctul nostru de vedere – pentru unele detalii furnizate, detalii care nu se regăsesc în raportul propriu-zis⁴.

În cuprinsul celor 25 de secțiuni de cercetare executate în intervalul 3 iunie - 1 octombrie 1963 (Fig. 1) au fost făcute multe descoperiri și au fost efectuate observații și constatări de mare importanță⁵ pentru stabilirea elementelor necesare întocmirii și punerii în operă a lucrărilor de restaurare, aspecte asupra cărora nu vom insista în cele ce urmează, cu două excepții.

Atenția noastră se va opri la două aspecte identificate în timpul ziselor lucrări, pe care le consider de mare importanță pentru istoria arhitecturii medievale din Moldova.

Primul aspect la care ne vom referi este cel privind *dimensiunile și proporțiile fundațiilor* bisericii mari a mănăstirii Dragomirna. Textul raportului constată dimensiuni sensibil mai mari decât cele folosite în mod curent pentru zidirea chiar și a marilor biserici monumentale ale Țării Moldovei⁶. Atât autorul cercetării, cât și cel ce i-a urmat cu această calitate subliniază acest aspect. Cu toate că există unele impedimente privind stabilirea exactă a acestor dimensiuni, constatarea este reală. Primul obstacol întâlnit în acest demers este cel datorat faptului că în nici o planșă dintre cele care însoțesc raportul nu este figurată explicit talpa fundațiilor (Fig. 2; Fig. 3), măcar și numai în unele puncte ale secțiunilor de cercetare⁷. În toate locurile din profilele în care sunt interceptate fundațiile bisericii, acestea coboară până la o adâncime arbitrară, care variază ca redare grafică între 210 și 300 cm, hașurate ca atare. Pe de altă parte, în textul raportului dimensiunile în cauză sunt citate „rotunjit”, aproximativ și, mai stânjenitor, zisele dimensiuni fiind măsurate față de diferite repere⁸.

O situație specială pare să fi fost reprezentată de contraforții care flanchează biserica: construiți odată cu celelalte fundații și ziduri ale edificiului, contraforții au planimetrii diferite și retrageri succesive în plan orizontal și vertical, ating adâncimi de

⁴ Gheorghe I. Cantacuzino, *Cercetări arheologice la Mănăstirea Dragomirna*, în *Dragomirna și ctitorii ei* (Actele colocviului din 20-23 iunie 2009), Sfânta Mănăstire Dragomirna, 2014, p. 11-40.

⁵ Raportul întocmit de arheologul Vlad Zirra privind rezultatele cercetărilor arheologice din anul 1963 este publicat integral în **Anexa I** a acestui material.

⁶ Cel puțin în două dintre cazurile notorii în acest sens, bisericile mănăstirilor Putna și Probota, fundațiile îngropate ale edificiilor amintite nu depășesc 200-220 cm adâncime la o grosime de 200-260 cm a zidărilor.

⁷ Planșele raportului au fost preluate ca atare, completate cu rezultatele obținute în anul 1964, și copiate (întocmai după ozalidurile păstrate în arhivă) în bune condiții grafice și publicate în Gheorghe I. Cantacuzino, *op. cit.*, 2014, planșele din Fig. 1-3 și 5.

⁸ Ca repere pentru măsurarea adâncimilor fundațiilor sunt luate, pe rând, fie „baza cărămizilor de sub pavajul de lespezi din naos”, fie „wagrissul convențional fixat de lucrările de restaurare” (din păcate, fără a fi specificat locul acestui punct de reper), fie „fața solului actual”, cf. **Anexa I**, p. 1 și 2. Este de remarcat faptul că Wagriss-ul pomenit mai sus nu pare să fie același cu cel indicat de Gheorghe I. Cantacuzino în *Cercetările arheologice de la Dragomirna*, 1964, în arhiva INP, Dosar 4479, p. 2.

implantare în sol de 300 cm față de cota decroșului de fundare. O încercare de redare cât de cât unitară a respectivelor date, prin coroborarea tuturor tipurilor de informații disponibile, ne-au condus la următoarea situație: față de reperul cel mai clar reprezentat în planșele grafice, anume decroșarea superioară a fundațiilor, reiese că la exteriorul bisericii pe latura sudică adâncimea fundațiilor era de 210 cm în vreme ce pe latura nordică este de 400 cm; cât privește cotele interceptabile în axul lung al bisericii, fundația zidului despărțitor între naos și pronaos pare să fi avut -520 cm față de cota decroșului de fundare. Singurul loc din textele deja amintite unde se specifică – vag, ce este drept – punctul considerat drept W+/-0, este la începutul raportului privind rezultatele cercetărilor din anul 1964 = acesta fiind „partea superioară a soclului bisericii”⁹.

Ceea ce nedumerește este diferența frapantă între adâncimile astfel obținute ale fundațiilor măsurate în diferite puncte ale edificiului.

Primele două cote amintite pot fi eventual explicate prin topografia inițială a terenului de fundare: partea sudică a suprafeței de teren pe care se află biserica se dovedește a fi fost sensibil mai ridicată decât partea nordică, sens în care pământul neumblat, viu (respectiv solul care prezenta anumite garanții de stabilitate pentru fundare) se afla la sud la o cotă diferită cu cca. 200 cm față de nord. Și aceasta în condițiile în care întregul teren ocupat acum de mănăstire – ca și zonele imediat perimetrice incintei de altfel – prezintă o pantă vizibilă de la nord spre sud. Astfel de diferențe de cote de fundare nu au mai fost constatate – după știința mea – la alte edificii de cult medievale cercetate. În general, talpa fundațiilor se situează cam la aceeași cotă – cu diferențe neglijabile de 10-15 cm. Faptul că în condițiile diferențelor de cotă constatate nu s-a testat adâncimea fundațiilor în mai multe puncte ale traseului lor reprezintă un mare impediment în judecarea corectă a situației de fapt.

Singurele elemente certe rămân adâncimile mari de fundare – fără însă a se putea stabili dacă amintitele diferențe de cote au fost stabilite în funcție de modul de desfășurare a elevațiilor – așa cum pare să sugereze adâncimea de fundare a arcașelor care despart naosul de pronaos (fără să cunoaștem dacă situația se repeta și în zona estică a naosului), diferențe care sugerează preocuparea de ranforsare necesară susținerii turlei care surmontează naosul.

Pentru ca situația să devină și mai complicată, în câteva locuri ale *Textului adiacent* se menționează și faptul că fundațiile prezintă lățiri, în două sau trei trepte – fără a se specifica dimensiunile acestora¹⁰ și, la fel, că fundațiile s-au păstrat în condiții excelente de conservare¹¹.

⁹ *Ibidem*, loc cit.

¹⁰ „... contraforturile se adâncesc în temelii puternice, lățite și groase, care ajung aproape la 5 m ... la celelalte ziduri de afară, temeliele coboară până la 4 m în argila sănătoasă a dealului ... fundația dintre naos și pronaos e adâncită în trepte până la 7 m” vezi Gheorghe I. Cantacuzino, *op. cit.*, 2014, p. 17.

¹¹ *Ibidem*, 2014, p. 17.

Din cele expuse mai sus reiese cu claritate – credem noi – că în privința lucrărilor de fundare a bisericii Mari a Mănăstirii Dragomirna au fost luate măsuri speciale (dimensional vorbind) care să asigure în condiții optime stabilitatea întregii clădiri, cu proporții la fel de speciale, cum bine știm¹². Din păcate, datele pe care le cunoaștem în momentul de față nu ne îngăduie analiza detaliată a acestor măsuri speciale adoptate de constructori. Deși limitate, datele cunoscute demonstrează capacitatea meșterilor constructori de a se adapta la cerințele impuse de anumite caracteristici ale unui proiect și de a adopta măsurile asiguratorii în consecință. Dar și așa, cât de sumare sunt aceste date, ele dezvăluie o față ascunsă, nevăzută, a modului de construire a monumentului deosebit care este biserica Mare a Mănăstirii Dragomirna și constituie elemente asupra cărora am considerat necesar să insistăm acum.

Al doilea aspect care ne-a atras atenția privind biserica Dragomirnei, a fost *modul de amenajare a necropolei din pronaosul bisericii*.

Sunt îndeobște cunoscute disfuncțiile care apar în spațiile interioare ecleziale folosite drept loc de îngropăciune. Săparea frecventă a gropilor de înhumare în astfel de spații au consecințe multiple. În primul rând este iremediabil bulversată situația stratigrafică din locul respectiv: cu cât mai multe au fost astfel de intervenții, cu atât sunt mai grave urmările distructive pentru o eventuală cercetare arheologică. Apoi, astfel de intervenții au deschis calea facilă pentru jefuirea mormintelor anterioare intersectate sau atinse în timpul săpării noilor gropi de mormânt. Dar, în afară de aceste deranjamente care afectează un compartiment strict subiectiv de cunoaștere, atunci existau consecințe imediate privind, în primul rând, deteriorarea pardoselilor de acolo și apariția denivelării acestora ca urmare firească a tasării inegale și neomogene a respectivelor gropi de mormânt. Mai mult, deoarece pardoselile interioare ale unei bisericii sunt în general montate pe straturi de nivelare *ad hoc* constituite, deranjările terasiere pot afecta în ultimă instanță – și în cazul necropolelor supra-aglomerate și intens folosite – chiar stabilitatea zidurilor care delimitează spațiul în cauză.

În cazul particular al bisericii Mari a Mănăstirii Dragomirna, nivelările inițiale interioare sunt foarte consistente, asigurând cote interioare de circulație progresiv ascendente de la vest spre est, cote care, prin cumulare, conduc la o diferență totală de nivel între pardoseala pridvorului și pardoseala altarului de peste 1,5 m. Acestei diferențe de cote i se adaugă și diferența notabilă între cota pardoselii pridvorului și cea a terenului împrejmuitor bisericii care, în zonele de acces în prima încăpere a edificiului

¹² Gh. Baș, *Bisericile moldovenești din veacul al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1933, unde autorul atrage atenția asupra tendinței generale de dezvoltare pe înălțime a bisericilor moldovenești, biserica Mănăstirii Dragomirna reprezentând cel mai înalt astfel de edificiu, cu cei 42 m atinși (p. 34); apoi, consideră că opțiunea pentru înălțimea edificiului a fost puternic influențată de personalitatea Mitropolitului Anastasie Crimca, ctitorul bisericii (împreună cu Luca și Simion Stroici) și că acest deziderat a fost principala problemă de soluționat pentru constructori (p. 35).

este de cca. 100 cm. Ceea ce înseamnă că pe toată lungimea edificiului zidurile laterale suportă presiunea masei de pământ nivelate și tasate la interior – volum crescând la fel progresiv de la vest la est, ca și nivelul pardoselilor de altfel – de la interior spre exterior. Nu s-a considerat suficientă și asiguratorie prezența celor doi contraforți masivi situați median pe zidurile de nord și sud ale pronaosului (cu fundații de cca. 300 cm adâncime). Pentru a se putea crea condițiile optime de folosire drept spațiu funerar a încăperii pronaosului¹³ fără a periclita în nici un fel echilibrul static al zonei, s-a recurs pentru prima oară – și ultima, după știința mea – la o soluție ingenioasă.

Încă din timpul construirii bisericii – mai precis, în timpul execuției nivelărilor interioare¹⁴ – a fost construit cadrul fix pentru amenajarea a maximum 6 locuri de înmormântare prin construirea a două perechi de ziduri paralele din piatră, dispuse pe direcția vest-est și distanțate de toate cele patru ziduri care delimitau aria pronaosului. Intenția explicită privind utilitatea prezenței respectivelor ziduri acolo este dată în special de distanța dintre cele două ziduri care alcătuiau fiecare pereche și care era conformă cu lățimea necesară adăpostirii unei înhumări – cu sau fără sicriu (cca. 90-100 cm) ca și de vizibila îngroșare a respectivei zidării la capete de est și de vest. La fel de clară apare astfel intenția de a crea o diafragmă de zidărie tampon care să împiedice deranjarea ulterioară a nivelărilor interioare prin săparea unor gropi de mormânt, cu posibile repercusiuni asupra condițiilor statice ale întregului edificiu (Fig. 4). Amenajarea, pe rând, în decursul timpului, a primelor 6 morminte (fiecare cu boltirea sa de cărămidă, diferită ca formă) s-a conformat și a confirmat întru totul intențiile inițiale ale constructorilor. Prima abatere de la uzanța deja stabilită pare să intervină către mijlocul secolului al XVII-lea prin amenajarea criptei nr. 7, care depășește spre nord cadrul delimitat de amintitele zidării. Apoi, intervine firește și refolosirea unora dintre cele 6 cripte inițiale prin îngropări ulterioare intervenite până în secolul al XIX-lea.

Din cele cunoscute până astăzi, pronaosul bisericii Dragomirnei este unicul caz în care constructorii – foarte conștienți de consecințele folosirii spațiului interior drept loc de înmormântare uneori excesiv de intens – au conceput și au pus în operă un sistem care încerca (și a reușit cu succes, aș opina eu) să protejeze stabilitatea edificiului prin asemenea măsuri speciale. Este un aspect care subliniază – la rândul său – modalitățile speciale folosite la construirea edificiului.

¹³ Singura secțiune de la interiorul bisericii, cea longitudinală (care în zona pridvorului nu a interceptat nici un mormânt) nu ne furnizează suficiente argumente pentru a exclude folosirea spațiului pridvorului ca loc de îngropăciune.

¹⁴ Arheologul Vlad Zirra considera că operațiunile de nivelare a suprafețelor interioare ale bisericii s-au desfășurat pe măsură ce avansau lucrările de săpare a fundațiilor, prin formarea unor terase care apoi au fost delimitate de zidăriile de elevație, **Anexa 1**, p. 2 Personal nu cred posibil o astfel de desfășurare a lucrărilor.

Cât privește înmormântările propriu-zise practicate în aria pronaosului – fără a avea siguranța că pridvorul nu a primit, la rândul lui, unele morminte – cumulează un grupaj de informații arheologice și epigrafice demne de o atenția specială.

Mergând pe ideea (până de curând acreditată drept valabilă) că pietrele funerare marchează locul respectivei înmormântări – concept care nu corespunde deloc realității arheologice – Eugen Kozak avansa părerea existenței a 5 morminte în încăperea pridvorului și a unui mormânt în pronaos¹⁵: în funcție de prezența numărului corespunzător de pietre de mormânt. Anume, de la sud spre nord în pridvor existau, la data vizitei sale, următoarele pietre: cea pusă pentru Serghe, tatăl lui Dumitrache Drăgulescu (mort în anul 1680); cea pusă pentru Sava (mort în anul 1673); urma o piatră mică, fragmentară și anepigrafă; o piatră cu inscripție în limba greacă veche¹⁶ și, în capătul nordic al acestui șir, piatra pusă pentru Maria, fiica lui Constantin Mavrocordat și soție a lui Gheorghe Balș, moartă în anul 1770. Pentru încăperea pronaosului, același cercetător menționează existența unei pietre de mormânt anepigrafe atribuită Mitropolitului Anastasie Crimca (mort la 19 ianuarie 1629¹⁷), iar la exteriorul bisericii, în partea de nord a altarului, piatra de mormânt pusă pentru episcopul Daniil Vlahovič (mort în anul 1822¹⁸).

În timpul cercetărilor din anul 1963, printre dalele de piatră care formau pardoseala pridvorului, a fost găsită, cu fața în jos, o piatră de mormânt datată 15 martie 1610, atribuită mormântului marelui logofăt Luca Stroici (Fig. 5).

Dar mai semnificative sunt descoperirile din pronaos – deși nu au fost cercetate decât 4 dintre cele 7 cripte identificate (în numerotarea autorului criptele 1, 2, 4 și 7) care cuprinseseră 6 înhumări. În momentul amenajării locurilor de înmormântare pentru prima oară, criptele trebuie să fi adăpostit mormintele Mitropolitului Anastasie Crimca¹⁹,

¹⁵ Eugen Kozak, *Die Inschriften aus der Bukovina*, Viena, 1903, p. 3, 17-23, publică textul pietrelor funerare și descrierea lor.

¹⁶ D. M. Pippidi, *Proveniența inscripției grecești de la Mănăstirea Dragomirna*, în *Dragomirna: Istorie, Tezaur, Ctitori*, vol. I, Sfânta Mănăstire Dragomirna, 2014, p. 117-126.

¹⁷ Ștefan S. Gorovei, *Anastasie Crimca*, în *Dragomirna: Istorie, Tezaur, Ctitori*, vol. II, Sfânta Mănăstire Dragomirna, 2014, p. 103-105.

¹⁸ Textul pietrei funerare publicat și de Nicolae Iorga, *Inscripții din bisericile României*, București, 1908, vol. II, p. 12.

¹⁹ Mitropolitul Anastasie Crimca a murit la 19 ianuarie 1629 în condiții dramatice evocate de Miron Costin; conform opiniei lui Ștefan S. Gorovei în *Mănăstirea Dragomirna. Amintirile unui loc de memorie*, Ed. Iacov Putneanu, 2017, p. 44, Mitropolitul Anastasie Crimca a fost înmormântat în biserica mică a Mănăstirii Dragomirna. Nu împărtășim această opinie.

ale logofătului Luca Stroici²⁰ și – eventual – reinhumarea osemintelor voievodului Miron Barnovschi, după aducerea lor de la Stambul²¹.

Cronologic vorbind a intervenit apoi înmormântarea practică în cripta 7, cea care se abate de la normele prestabilite privind înhumările în pronaosul bisericii Mănăstirii Dragomirna, fiind singura criptă construită între peretele nordic al pronaosului și aliniamentul nordic al celor trei cripte. Acest lucru probează – credem – că la data intervenirii criptei 7 nu mai era nici un spațiu funerar neocupat. Data aproximativă a putut fi stabilită ca fiind anul 1650, odată cu identificarea personajului feminin îngropat acolo.

Doamna Maria Magdalena Székely²² a demonstrat că mormântul a aparținut Mariei (sau Maricăi), fiica, probabil din flori, a lui Ionașco Stroici, rămasă orfană și crescută în casa lui Miron Barnovschi ca „rudă mai îndepărtată”. Căsătorită, pe rând, cu Draco postelnic (cca. 1641) și apoi cu Mihalcea Tăban șetrar (cca. 1645), Maria își face o diată în aprilie 1650 când un sat, Tăistrenii și niște țigani a fost lăsat Mănăstirii Dragomirna, acolo – spune testatoarea – „unde vor zăcea și oasele mele”. Decesul Mariei Tăban a intervenit, se pare, între datele de 27 și 30 aprilie 1650²³.

Mormântul din cripta 7 a fost găsit *in situ*, cu întregul mobilier și inventar funerar nederanjate: trupul fusese depus într-un sicriu de mesteacăn, fiind așezat cu capul pe o pernă și acoperit cu un giulgiu de mătase împodobit cu crucea și instrumentele patimilor redată cu foiță de aur²⁴; îmbrăcămintea completă era formată dintr-o cămașă subțire cu mânecile decorate cu benzi de brocart în spirală și cu marginile tivite cu benzi late din fir de aur și la gât cu o salbă de fluturi de aur, acoperită de o rochie din mătase aurie cu falduri bogate și strânsă de un brâu cu năframă de borangic și, apoi, un contăș din catifea galben-verzuie închis cu năsturași împlețiți din fir aurit. Pe cap purta un turban din voal și mătase cu două voaluri lungi pe spate²⁵. Nu lipseau nici podoabele: cercei, inel și pe piept o monedă emisă în anul 1602 de regele Franței Henric al IV-lea.

²⁰ Mormântul lui Luca Stroici este identificabil poate cu mormântul 2, deranjat din vechime, care – după fragmentele elementelor vestimentare pe care le mai cuprindea – a aparținut unui bărbat.

²¹ Executat la Istanbul, în anul 1633, voievodul Miron Barnovschi a fost îngropat în grabă și în taină la Patriarhia din Constantinopol. „Și de acolo (spune Miron Costin) apoi Vasile vodă spunu să hie adus oasele aicea în țară” (Miron Costin, *Opere. Letopisețul Țării Moldovei de la Aron-vodă încoace*, ESPLA, ed. P. P. Panaitescu, 1958, p. 104).

²² Maria Magdalena Székely, *Cui a aparținut mormântul din pronaosul Dragomirnei*, în *Dragomirna: Istorie, Tezaur, Ctitori*, vol. II, Sfânta Mănăstire Dragomirna, 2014, p. 195-202.

²³ *Ibidem*, p. 201.

²⁴ Text adiacent la Gheorghe I. Cantacuzino, *op. cit.*, 2014, p. 15.

²⁵ Unele dintre piesele vestimentare ale costumului au fost descrise și reproduse alb/ negru de Corina Nicolescu, *Istoria costumului de curte în Țările Române, secolele XIV-XVIII*, Ed. Științifică, București, 1970, după cum urmează: despre rochie p. 215 și fig. CLXXXVII și CLXXXVIII; despre contăș p. 214-215 și fig. CXCI; fragmente de galon din fir de aur de la cămașă fig. CLXXXII și pălăria cu vâl p. 170, fig. 67 și CXCI. Se pare că

Apoi, se păstrează cele două pietre funerare epigrafe din anii 1673 și 1680, care după toate aparențele erau impostate pe morminte care fie dislocau morminte preexistente în criptele pronaosului, fie și-au găsit locul pe morminte amenajate în aria pridvorului. Aceleași posibilități au existat și pentru domnița Maria, fiica lui Constantin Mavrocordat. Așa după cum pentru monahul Constantin Cantacuzino găsit *in situ* se procedase la dislocarea unuia dintre mormintele pronaosului. La aceste constatări se mai adaugă faptul că trei dintre mormintele pronaosului nu au fost cercetate – acestea putând adăposti, fiecare, una sau mai multe înmormântări succesive.

Nu în ultimul rând, mormântul din cripta 1 a fost considerat de autor drept „*cel mai recent mormânt (care) aparține probabil celei de a doua jumătăți a sec. XVIII (M. 1)*”, drept argument se amintește faptul că „*un pinten din zidul de piatră al acestui mormânt suportă direct una din lespezile pardoselii actuale*”. Dar, în cuprinsul *Textului adiacent*, se mai aduc câteva detalii semnificative „*Astfel, s-a descoperit un mormânt de femeie, care avea bolta de cărămidă căzută în cavou; înăuntru, nu s-au mai găsit decât oseminte reînhumate, câteva perle de piatră semiprețioasă, un cercel și un inel de bronz. Ultimul obiect, lucrat în spirală, cu buton la mijloc, ce se purta cam pe la jumătatea sec. XVII*”²⁶. Importanța acestor constatări rezidă în faptul că demonstrează refolosirea criptei 1 și – în același timp – prezența unui alt mormânt feminin dintre cele încă neidentificate.

Cu specificarea că piesele vestimentare păstrate în mormântul din cripta 7 a Mariei, se află în prezent în colecțiile Muzeului Național de Artă al României, încheiem această prezentare cu dorința de a fi stârnit interesul specialiștilor asupra acestor aspecte de detaliu privind sistemul de construire și de organizare a necropolei interioare a bisericii Mari a Mănăstirii Dragomirna.

Am considerat necesar să accentuăm aceste două aspecte semnificative descoperite în timpul lucrărilor de cercetare de la Mănăstirea Dragomirna efectuate sub conducerea lui Vlad Zirra. Ele completează viziunea noastră asupra modului de construire a unui edificiu complex și solicitant pentru meșterii care l-au realizat, cât și adoptarea unor soluții speciale atunci când acestea erau solicitate de realizarea respectivului edificiu.

împreună cu Vlad Zirra autoarea citată întocmise un studiu de prezentare și analiză a costumelor identificate la Galata și Dragomirna, pe atunci în manuscris și care nu a fost mai fost publicat.

²⁶ Gheorghe I. Cantacuzino, *op. cit.*, 2014, p. 15. Textul citat – după care urmează descrierea mormântului din cripta 7 – a fost înlăturat din motive necunoscute împreună cu paragrafele ce se refereau la mormintele 2 și 3 care au căpătat o nouă redactare.

ANEXA I

Rezultatele preliminare ale cercetărilor arheologice de la Dragomirna – 1963²⁷

Lucrările arheologice efectuate la mănăstirea Dragomirna între 3.VI-1.X.1963 au fost în mare măsură dictate de cerințele restaurării monumentului. Deoarece însă problemele restaurării au fost numeroase, săpăturile arheologice au putut avea o extindere apreciabilă, care de pe acum echivalează cu o cercetare exhaustivă a complexului feudal Dragomirna.

Obiectivele cercetării au fost următoarele:

1. Aflarea nivelelor de călcare în cele patru unități ale bisericii.
2. Situația nivelelor de călcare în incinta mănăstirii între secolele XVII-XIX.
3. Raportul stratigrafic și cronologic dintre biserică, zidurile incintei și turnul clopotniței.
4. Raportul stratigrafic și cronologic dintre biserică și trapeză (casa gotică).
5. Fazele de construcție ale casei gotice.
6. Scara de acces la sala gotică a trapezei.
7. Nivelele de călcare sub bolta turnului clopotniță.
8. Stabilirea unui eventual șanț de apărare în jurul incintei sau în fața intrării mănăstirii.
9. Sondaje de informație la biserica mică de lângă lac²⁸.

În campania din 1963 s-au urmărit primele 8 obiective stabilite. Rezolvarea problemelor propuse, sau cunoașterea lor parțială va fi prezentată succint în ordinea notării lor de mai sus.

1. Lucrările din biserică s-au restrâns la secționarea pe axul longitudinal al lăcașului, săpătura lărgindu-se doar în pronaos din cauza mormintelor ce s-au aflat acolo (secțiunea a fost de 16,20 x 2 m). S-au constatat următoarele:

a. Temeliile bisericii au fost adâncite printr-un sol roșcat de pădure care suprapune altul de argilă galbenă, loessoidal. Pământul scos de pe traseul temeliiilor, adunat și nivelat în patru etajări succesive și crescânde de la vest spre est, a constituit o platformă ridicată de cca. 1,50 – 3,00 m (pridvor-altar) față de

²⁷ Referatul de față se află în Arhiva Institutului Național al Patrimoniului, în dosarul nr. 4479. Forma dactilografiată păstrată prezintă unele corecturi și adăugiri pe care am considerat normal să le operăm asupra textului redat acum (ca și actualizările necesare din punct de vedere ortografic). În rest, au fost respectate cu strictețe atât dispunerea aliniatelor cât și punctuația autorului. Notele au fost adăugate semnatară prezentului articol.

²⁸ La 19 ianuarie 2020, în cadrul simpozionului *on line* „Anastasia Crimca – 393 de ani de la trecerea în Veșnicie” organizat de Mănăstirea Dragomirna, au fost comunicate rezultatele recentelor cercetări arheologice efectuate la interiorul bisericii mici: Ștefan Dejan, *Câteva informații cu privire la biserica Sfinții Enoh, Ilie și Ioan Teologul a Mănăstirii Dragomirna*.

solul de afară. Așa se explică de ce sub pardoseala diferitelor compartimente ale locașului se află un pământ aproximativ steril din punct de vedere arheologic, dar totuși mișcat.

b. Temeliile bisericii sunt întărite la exterior din loc în loc de contraforți. Aceștia sunt ridicați pe niște adânci și masive temelii paralelipipedice care fac corp comun cu fundațiile și zidăriile bisericii. Adâncimile temeliiilor contraforturilor ating cca. 3,00 m de la nivelul solului actual.

Se pare că fundațiile pe care se sprijină zidurile bisericii nu sunt egale. În secțiunea transversală exterioară care a atins zidurile și temeliiile bisericii spre nord și sud (șanțul 1 nord – șanțul 1 sud) s-a observat că fundația dinspre miazănoapte a locașului atinge 4 m, în timp ce spre miazăzi, aceasta nu depășește față de solul actual 2,20 m.

Temelia transversală ce susține zidul cu arcade și coloane dintre pronaosul și naosul bisericii, se adâncește în două trepte până la 7,20 m (măsurătoare luată de la baza cărămizilor de sub pavajul de lespezi al naosului).

Toate fundațiile cercetate au fost găsite într-o excelentă stare de conservare. Nici o desprindere din masa compactă a bolovanilor legați cu mortar, nici o fisură.

Spre baza temeliei de nord a bisericii s-a constatat între 3,50-4,00 m adâncime o umiditate accentuată și chiar apă. Probabil că aceasta provine dintr-un strat freatic geologic.

c. Nivelul de călcare de la începutul secolului al XVII-lea nu a fost determinat decât în pronaos. În celelalte compartimente nu s-a putut surprinde arheologic nici un indiciu clar care să permită precizarea acestuia. Față însă de raportul dintre diferitele praguri ale compartimentelor și pavajele lor actuale (anul 1963 n. n.), se poate induce indirect stabilirea nivelelor vechi ale pardoselilor inițiale.

Nivelul vechi de călcare din pronaos a fost cu 0,24 m mai jos decât acel actual, respectiv suprafața vechii pardoseli se afla la 0,95 m (1 m) mai sus față de wagrissul convențional fixat de lucrările de restaurare DMI.

Ridicarea actualului nivel din pronaosul bisericii, a fost condiționat de bolțile și zidăria unor morminte din pronaos²⁹. Cel mai recent mormânt aparține probabil celei de a doua jumătăți a sec. XVIII (M. 1), un pinten din zidul de piatră al acestui mormânt suportă direct una din lespezile pardoselii actuale.

În afară de mormântul respectiv găsit deranjat, s-au mai cercetat alte trei, fiecare din acestea având bolțile de cărămidă parțial deteriorate.

²⁹ Afirmația autorului riscă să fie amendată de faptul că mormintele din pronaos au fost amenajate evident **după** construirea bisericii. Referiri interesante asupra detaliilor descriptive ale mormintelor sunt date și în alt material elaborat de Vlad Zirra (pe care noi l-am numit *Text adjacent*), material publicat de Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, 2014, p. 29-32.

M. 2 a fost găsit jefuit din vechi. Se pare că aparținea unui bărbat. Nu s-a mai aflat decât un fragment din perna mortuară și o manșetă de piele cu impresiuni. Se poate data aproximativ în sec. XVII. Mormântul 4 aparține călugărului Constantin Cantacuzino, decedat în 1768, cum reiese din inscripția zgâriată pe o cărămidă ce se afla în mormânt. Era îmbrăcat în rasă călugărească. Mormântul monahului a fost făcut în locul altuia mai vechi, probabil din sec. XVII. Această constatare reiese din faptul că bolta de cărămidă legată cu lut a mormântului, a înlocuit alta mai veche din cărămizi legate cu mortar.

Mormântul 7, surprins la baza consolei³⁰ de nord a pronaosului este față de mormintele inițiale (M. 1 și 4 le considerăm secundare), cel mai recent. Aparține unei jupăne. După costumele ce-l avea, bine păstrat, după cei doi cercei, inelul de aur, paftale, moneda de argint de pe piept se poate data bine la sfârșitul secolului al XVII³¹.

2. Biserica mare a Dragomirnei s-a clădit pe un dâmb de deal alăturat pârâului Doamnei. Solul dealului era la începutul sec. XVII acoperit cu o vegetație săracă de pădure și aproape fără iarbă. În cele aproape 25 de secțiuni trasate în curtea mănăstirii, acolo unde s-a putut surprinde solul viu, s-a constatat că sub un sol păduros, nehumificat, care variază între 0,25-0,40 m, se ascunde un strat gros de argilă galbenă, umedă, sub 3 m adâncime.

Nivelul de călcare original la data construirii bisericii, corespunde deci cu solul roșcat de pădure. Acesta se păstrează în condiții normale (adică nu este deranjat, ras sau înlocuit) aproape exclusiv în jurul locașului la adâncimi de 0,25-0,35 m și este acoperit doar de un pământ de grădină³².

În zonele construcțiilor din jurul bisericii, la zidul de incintă, trapeza, vechile chilii, solul inițial de călcare, a fost de cele mai multe ori ras ori subțiat încât nu se poate indica.

La șanțurile trasate în regiunile de sud și vest ale incintei se poate observa limpede cum solul păduros a fost tăiat până spre baza sa creându-se în acest fel o pantă artificială cu o declivitate de cca. 0,20-0,25 m dinspre biserică spre laturile incintei de apus și spre miazăzi. Această radere de strat a fost făcută probabil în epoca de construcție a incintei având scopul dublu de a amenaja o pantă accentuată de scurgere dinspre biserică și de a o înălța pe aceasta față de zidurile noi construite din jurul său. Ulterior, după ridicarea incintei, adică după 1627,

³⁰ A se înțelege baza pilastrului nordic al pronaosului.

³¹ Mormântul a fost identificat de Maria Magdalena Szekely, în baza informațiilor documentare existente, ca fiind cel care a adăpostit trupul Mariei (Marica) fiica lui Ionașco Stroici, moartă după anul 1650. Maria Magdalena Szekely, *op. cit.*, p. 195-202.

³² A se înțelege humus actual sau pământ în curs de humificare în momentul începerii săpăturilor de cercetare.

s-a efectuat o nivelare dinspre clădirile noi spre biserică, probabil cu resturile de construcție, încât panta artificială amintită a fost mai mult sau mai puțin anihilată.

În concluzie, se pot aminti două nivele de călcare între 1609-1627: primul acela din jurul bisericii, al doilea în apropierea clădirilor de sud și vest. Preferabil este de utilizat doar nivelul inițial, 1602-1609, chiar dacă acesta va fi extins artificial și în spațiile clădirilor adiacente (marcarea nivelului I = 1602-1609, este făcută în secțiunile trasate prin țărugi înfiți în profilele șanțurilor).

Această soluție pare să fie de preferat și datorită faptului că pardoseala pietruită de sub bolta clopotniței de la 1627 corespunde cu panta inițială de la 1602-1609 și nu cu aceea din momentul construcției incintei (față de wagriss, la șanțul de sud al bisericii – șanțul I sud - 2,97 m; la baza piciorului de leu de nord-est de sub boltă -3,57 m.).

Față de aceste adâncimi indicate, este considerat că regiunile de nord și est ale incintei mănăstirești au avut inițial același nivel de călcare.

3. Indirect, despre raportul stratigrafic și cronologic dintre biserică și turnul de intrare al mănăstirii s-a vorbit mai sus. Ar mai rămâne de adăugat doar că dacă în fața intrării și spre casa gotică se constată aceiași nivelare postconstructivă din 1627, ea pare să fi fost mult mai puțin manifestă în fața intrării în clopotniță. Într-adevăr, în zona celor patru trepte care permit accesul la scara în melc a turnului, se observă că nivelarea în discuție aproape nu există, așa încât nivelul de călcare din sec. XVII este cu 0,10 m mai sus decât baza treptei inferioare a scării de acces (respectiv, -3,76 m față de wagriss, în timp ce baza piciorului de leu nord-vestic, ce stă pe pardoseala din bolta turnului este la -3,57 m).

Pe latura de est a incintei, situația este mult mai complicată datorită prezenței unei construcții masive ce traversează de la nord la sud incinta, aproximativ paralel cu zidul estic al mănăstirii. În această zonă, lucrările nu sunt terminate, încât deocamdată nu se poate spune decât că zidul de incintă este mai nou decât clădirea menționată, deoarece părți din zidurile acesteia se află sub temelia incintei de răsărit. De asemenea, biserica este înălțată mai târziu decât construcția amintită pentru că nivelul de săpare al fundațiilor bisericii este aproape cu 0,30 m mai sus decât al clădirii anonime (wagriss -4,43 m)³³.

Construcția descoperită datează aproximativ din a doua jumătate a sec. XVI, adică este anterioară oricărei clădiri ale Dragomirnei actuale.

4. Din punct de vedere stratigrafic, raportul dintre biserică și casa gotică este același ca între locaș și turnul de intrare. În secțiunile VI sud și parțial VIII sud, s-a observat foarte bine cum în momentul ridicării zidurilor de sud ale incintei cu construcțiile sale alipite, s-a tăiat intenționat solul de pădure creându-se acea

³³ Necunoașterea configurației topografice inițiale a terenului de amplasare a mănăstirii Dragomirna face ca astfel de referiri de adâncime să fie relativ irelevante.

pantă artificială, reacoperită ulterior prin nivelare. Observația de față indică totodată că trapeza este ulterioară bisericii.

Nivelul de călcare sec. XVII din regiunea de nord și vest a trapezei (sala gotică și egumenia) este asigurat de baza ancadramentului de fereastră de la pivnița de pe latura de vest (-3,60 m față de wagriss) și de partea superioară a celor cinci piloni subterani care susțineau scara de acces la sala gotică. Adâncimea de 4,13 m față de wagriss aflată la baza ferestrei de la pivnița de est a trapezei nu condiționează cred, nivelul de călcare din această parte. Este posibil ca lumina beciului de răsărit să se fi asigurat în fața celor două ferestre de protejări din lemn care pătrundeau oblic din pământ la suprafața nivelului de călcare din 1627.

5. În secțiunile VI, VII, IX și X sud, de pe latura de miazăzi, care atingeau fațada și laturile de vest și est a trapezei, s-a putut constata că clădirea a fost construită în etape succesive, dar toate în cursul sec. XVII. Corpul inițial a fost egumenia cu pivnița sa de est, adică unitatea centrală a construcției. Temeliile acesteia pornesc de la un nivel inferior față de celelalte compartimente. Ulterior s-a ridicat și adosat parterul sălii gotice. Al treilea moment a fost construirea bucătăriei de răsărit, așezată peste pivnița egumeniei. Ultima fază de construcție este probabil aceea a sălii gotice, atât de la modă în a doua jumătate a sec. XVII, în Moldova. Extinderea sa până la zidul incintei a dus la desființarea drumului de strajă în sectorul turnului Crimca și camera de gardă a clopotniței (posterior transformată în paraclis).

6. Scara care ridică la sala de etaj a trapezei, se susținea pe trei piloni inegali ca grosime și dimensiuni. Ei sunt adosați fațadei trapezei, deci ulteriori. Au fost găsiți în secțiunile VI și VII sud. Pilonul de vest al scării se află exact sub ultima treaptă a scării restaurate recent.

7. La exteriorul incintei mănăstirești s-au executat 4 secțiuni, câte una pe fiecare latură a zidurilor, pentru a surprinde un eventual șanț de apărare al complexului feudal. Toate șanțurile au dat un rezultat negativ în această privință: nu a existat un șanț de apărare în jurul incintei. Nivelele de călcare exterioare ale sec. XVII sunt față de wagrissul stabilit, de -5 m. (și) -5,10 m. Iar actualul nivel de călcare variază între -4,20 (și) -4,44 m.

În fața turnului de intrare, în continuarea pavajului de lespezi original, aflat sub bolta clopotniței, s-a descoperit o „fossă” rectangulară, mărginită cu ziduri de piatră pe laturile de sud, vest și est, ce se alipesc la contraforturile intrării. Încăperea era pietruită la fund. Adâncimea față de wagriss, -6,57 m.

Fossa putea fi acoperită de un podeț de lemn ce se ridica probabil tras de lanțuri din camera de gardă a turnului. Extremitățile punții dinspre nord, erau fixate în niște bușe de fier care alunecau în găuri cilindrice, adâncite în blocurile de bază ale turnului, spre vest și est.

Podul și fossa de la intrare, evident de o utilitate defensivă aproape nulă, a funcționat totuși până la începutul sec. XIX, cum arată ultimele materiale de

umplutură care au astupat încăperea. Podul mobil, între sec. XVII-XIX a servit în special ca ușă de închidere, deoarece o poartă din lemn sau fier, construită la intrarea în turn era greu de executat din cauza brâielor ornamentale ce traversează bolta.

În afară de construcția din sec. XVII³⁴ de pe latura de est a incintei mănăstirești, săpăturile arheologice din 1963, au descoperit o serie de complexe care merită a fi menționate. Este vorba de corpul de chilii de pe latura de vest a incintei, databil odată cu zidurile ce înconjoară biserica. Determinarea conturului fostelor chilii arată că acestea nu erau adosate la zidul de vest al incintei cum este cazul cu actuala aripă apuseană ridicată în 1843. Cu alte cuvinte, drumul de strajă de pe latura de vest era liber, ca și arcadele inferioare ce susțineau culoarul de pază. Clădirea avea o formă rectangulară, cu frontul principal orientat către biserică. Dimensiunile clădirii erau mai mici (42-40 m) față de actuala construcție austriacă. Spre interiorul curții corpul chiliilor posedă un pavaj de cărămidă așternut pe un pat de lut nisipos. Pe pavaj s-au descoperit resturile de la baza unei sobe de cărămidă. Zidurile transversale care împărțeau clădirea, s-au surprins în zona nord-vest a construcției și eventual unele în actualele pivnițe ale clădirii moderne.

O descoperire interesantă și în zona nord-est a incintei, aproximativ în zona colțului răsăritean al aripii austriece de nord. Aici a apărut o construcție cu ziduri de piatră, orientată cu axul lung est-vest, cu dimensiunile de 4,60 m x 11,40 m. La această construcție rectangulară se adaugă spre est un zid muchiat cu 5 laturi care mărește clădirea cu 4,88 m spre est. Primul corp de construcție este de fapt o pivniță cu două încăperi. Beciul dinspre vest are la baza zidului din acea parte o deschidere cu boltă în arc (răsuflătoare?) și două ferestre cu marginile de cărămidă, spre sud. Din încăperea de apus se pășea peste un prag de piatră în încăperea de răsărit. Epoca de construcție a acestui complex este probabil sec. XVII. A funcționat până la jumătatea sec. XIX, când pivnițele au fost astupate cu resturi de construcție ce proveneau de la clădirea austriacă.

La o dată care este sigur ulterioară sec. XVII, dar anterioară sec. XIX, s-a adăugat acel zid pentagonal care formează spre răsărit o absidă muchiată. Nivelul de construcție al absidei corespunde însă unor încăperi de parter, care actualmente sunt parțial demantelate spre vest.

³⁴ Credem că este vorba de vestigiile construcției datată în secolul al XVI-lea, care dintr-o greșeală de dactilografie necorectată apare ca datând din secolul al XVII-lea.

Este greu de presupus care va fi fost rostul acestei construcții de la suprafața solului cu două încăperi subterane. O eventuală explicație s-ar putea obține cu ocazia urmării clădirii în beciurile actuale ale construcției austriece alăturate.

În campania din 1964, pentru a completa lămurirea complexelor mănăstirești de la Dragomirna, sunt necesare de cercetat următoarele:

- Construcția din sec. XVI (?), de pe latura de est a incintei.
- Sondarea suprafeței de la vest de turnul clopotniței, inaccesibilă în 1963 din cauza materialelor de restaurare depuse în această zonă.
- Urmărirea în pivnițele clădirii austriece a chiliilor vechi călugărești precum și a construcției cu absidă de pe latura de nord.
- Cercetări la biserica mică de lângă lac și sondeje la exteriorul acesteia.
- Urmărirea canalelor de scurgere din afara zidului de răsărit al incintei.

Pentru aceste lucrări sunt necesari 30-35 lucrători permanenți timp de 30 de zile lucrătoare, în lunile iunie-iulie 1964.

Vlad Zirra

COMMENTS AND OBSERVATIONS CONCERNING THE RESULTS
OF RESEARCH CARRIED OUT BY ARCHAEOLOGIST VLAD ZIRRA
IN 1963 AT DRAGOMIRNA MONASTERY

(Abstract)

The study presents the results of the archaeological researches carried out in 1963, at Dragomirna monastery, founded by metropolitan Anastasie Crimca. The archaeological researches were coordinated by archaeologist Vlad Zirra, and the results of the investigations remained unpublished by the author and were kept in the form of an internal report in the archive of the National Heritage Institute. Their publication is accompanied by some comments intended to highlight the contribution of these results to the study of medieval religious monuments.

The archaeological research carried out at the large church within the monastery led to the discovery of two important aspects regarding its constructive system. By making very deep foundations and by arranging the necropolis in the pronaos of the church – Dragomirna

being the only church in which, since its construction, a fixed frame was built for the arrangement of burial places, the builders managed to implement a system which ensured the optimal conditions for the stability of the edifice. Also, several graves in the porch of the church were researched.

LIST OF ILLUSTRATIONS:

- Fig. 1. Layout of the archaeological sections carried out at Dragomirna Monastery in 1963 (under the direction of archaeologist Vlad Zirra) and 1964 (under the direction of archaeologist Gheorghe I. Cantacuzino) – reproduction after Gheorghe I. Cantacuzino, *op. cit.*, 2014, fig. 1.
- Fig. 2. Eastern profile of Section I/1963 – reproduction after Gheorghe I. Cantacuzino, *op. cit.*, 2014, fig. 2.
- Fig. 3. Northern profile of Section II/1963 – reproduction after Gheorghe I. Cantacuzino, *op. cit.*, 2014, fig. 3.
- Fig. 4. Mapping of the plan situation in the pronaos of the large church within Dragomirna Monastery and of the section of the 7 identified tombs – drawn up by archaeologist Vlad Zirra and reproduced after Gheorghe I. Cantacuzino, *op. cit.*, 2014, fig. 5.
- Fig. 5. The tombstone attributed to the great logothete Luca Stroici, Dragomirna Monastery Museum.

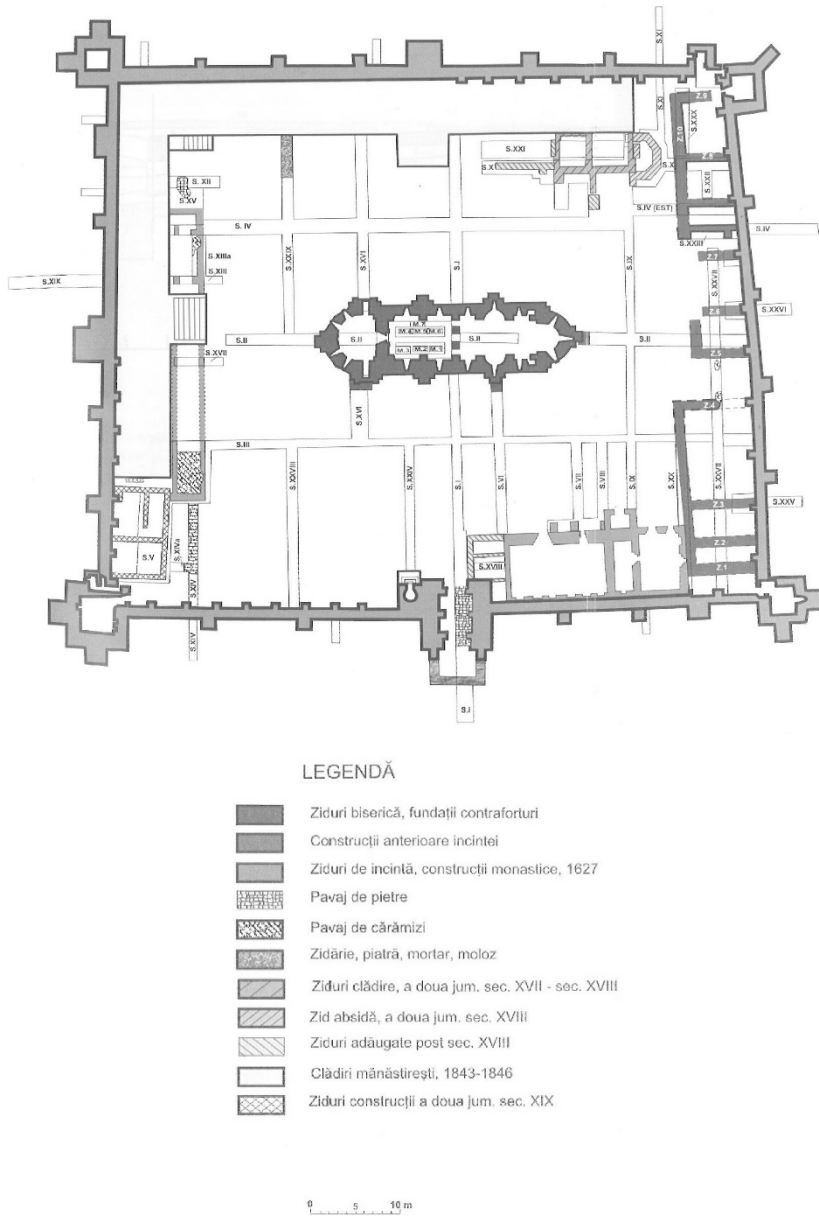

Fig. 1. Dispunerea în teren a secțiunilor arheologice executate la Mănăstirea Dragomirna în anii 1963 (sub conducerea arheologului Vlad Zirra) și 1964 (sub conducerea arheologului Gheorghe I. Cantacuzino) – reproducere după Gheorghe I. Cantacuzino, *op. cit.*, fig. 1

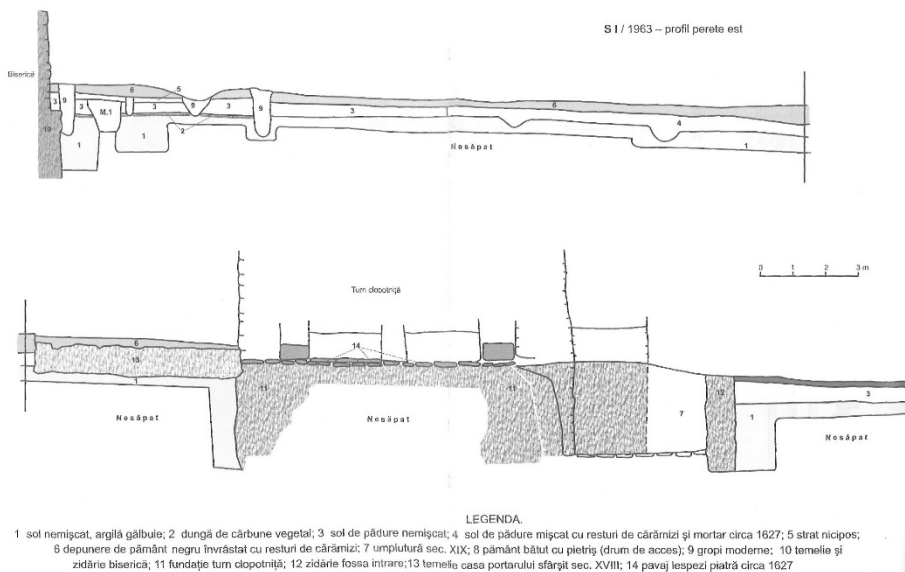

Fig. 2. Profilul estic al Secțiunii I/1963 – reproducere după Gheorghe I. Cantacuzino, *op. cit.*, fig. 2

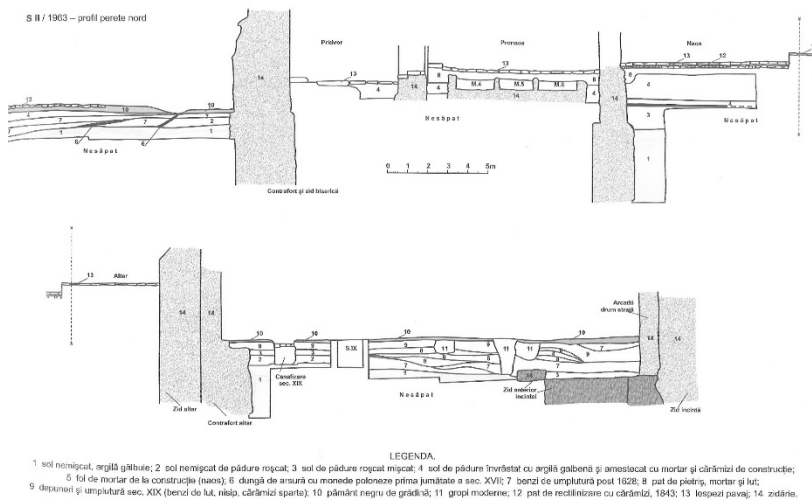

Figura 3. Profilul nordic al Secțiunii II/1963 – reproducere după Gheorghe I. Cantacuzino, *op. cit.*, fig. 3

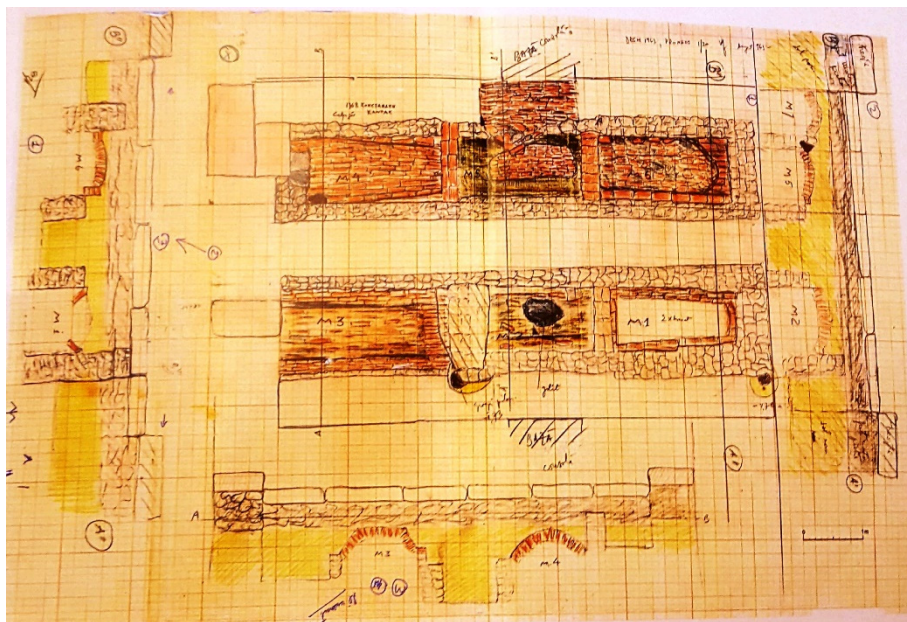

Figura 4. Releveul situației de plan din pronaosul bisericii mari a Mănăstirii Dragomirna și a secțiunii celor 7 cripte identificate – întocmit de arheologul Vlad Zirra și reprodus după Gheorghe I. Cantacuzino, *op. cit.*, fig. 5

Figura 5. Piatra de mormânt atribuită marelui logofăt Luca Stroici, Muzeul Mănăstirii Dragomirna